

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОЇ МУЛЬТИПЛІКАЦІЙНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ

Minenko O. O. Psychological analysis of modern animated cartoon products and their impact on children's mental development / O. O. Minenko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufriieva. – Issue 41. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2018. – P. 188–205.

O. O. Minenko. Psychological analysis of modern animated cartoon products and their impact on children's mental development. The article gives theoretical overview on the problem of animated cartoons impact on the children's mental development and personality formation. Psychological mechanisms of modern television affecting human mental health are analyzed.

The article includes the program of children's cartoons' psychological analysis, which is based on the following criteria: cartoon external design; psychological analysis of the main characters; analysis of the leading values, communicated by the cartoon; overall emotional condition, induced by the cartoon; impact of the cartoon on the development of children's intellectual sphere; general psychological conclusion on the cartoon; general pedagogical conclusion on the cartoon; general psychological-pedagogical evaluation of the cartoon.

The abovementioned criteria of cartoon psychological analysis have been differentiated and given grounds from the scientific point of view. The program represented enables structural analysis of animated cartoons, and aims at defining its impact on different aspects of children's mental health; hence it can be applied by psychologists, pedagogues, parents, when selecting cartoons which are most favorable for children's mental development.

Key words: impact of television on mental health; psychological characteristics of the early age, facilitating television products effect; criteria of the cartoons' psychological analysis.

О. О. Міненко. Психологічний аналіз сучасної мультиплікаційної продукції та її вплив на психічний розвиток дитини. У статті представлено теоретичний аналіз проблеми впливу сучасної мультиплікаційної продукції на психічний розвиток і формування особистості дітей. Проаналізовано психологічні механізми впливу сучасного телебачення на

психіку людини. Представлено та проаналізовано ті особливості психіки дитини, які лежать в основі формування більшої залежності дітей від впливу телевізійної продукції.

Представлено програму практичного дослідження впливу мультфільмів на різні аспекти психічного розвитку дітей і формування їхньої особистості. В основі цієї програми лежить виокремлення психологічних критеріїв аналізу мультиплікаційної продукції, а саме: зовнішнє оформлення мультфільму; психологічний аналіз головних героїв; аналіз провідних цінностей, які транслює мультфільм; загальний емоційний стан, який викликає мультфільм; вплив мультфільму на розвиток інтелектуальної сфери дитини; загальний психологічний висновок про мультфільм; загальний педагогічний висновок про мультфільм; загально-психолого-педагогічна оцінка мультфільму.

Представлена програма дає можливість структурованого аналізу мультиплікаційної продукції з метою визначення її впливу на різні аспекти психічного розвитку дітей і може бути використана психологами, педагогами, батьками для практичного відбору мультфільмів, найсприятливіших для психічного розвитку дітей.

Ключові слова: вплив телебачення на психіку; психологічні особливості дитячого віку, які підсилюють вплив телепродукції; критерії психологічного аналізу мультфільмів.

Постановка проблеми. Неодноразово психологічні дослідження підтверджували кардинальний вплив телебачення на психіку людини (В. Абраменкова, Н. Богомолова, А. Бандура, Л. Берковіц, А. Допира, А. Сілін, Г. Мельник, Л. Чорна, Н. Шикірова та ін.). Як стверджує А. Сілін [8], у телебачення практично необмежені можливості формування свідомості мас. І особливо вразливою категорією тут виявляються діти, психіка яких ще знаходиться у стані формування, і тому є дуже пластичною і чутливою до різноманітних впливів. Серед телевізійних жанрів для дітей, особливо дошкільного та молодшого шкільного віку, є мультфільми. Хоча мультфільми вважаються суто дитячою продукцією і, на думку більшості пересічних громадян, не можуть мати негативного впливу на дітей, саме вони сьогодні є однією з найнебезпечніших ризиків для дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній психологічній науці проблема впливу мультиплікаційної продукції на психічний розвиток дітей, на жаль, не має широкого кола наукових досліджень. Серед найґрунтовніших робіт слід виокремити дослідження В. Абраменкової, А. Богатирьової, Т. Шишової, І. Медведєвої, Н. Маркової, М. Аромаштам.

В. Абраменкова зазначає, що психологічний аналіз сучасної мультиплікаційної продукції в переважній більшості дає змогу

виокремити такі її ознаки, як агресивність, брутальність, демонстрація асоціальних форм поведінки в якості норми [1].

У роботах Т. Шишової, І. Медведєвої, присвячених впливу сучасних мультфільмів на психіку дітей, зазначено, що сучасні мультфільми формують деструктивні цінності й асоціальні форми поведінки: агресивність, неповагу до старших, уседозволеність, егоїзм, руйнування цінностей дружби та любові, антисімейні установки тощо [7].

Н. Маркова у своїх дослідженнях [6] виокремлює такі моделі поведінки, що формуються під впливом інформаційних потоків із боку ЗМІ: агресивна, асоціальна, девіантна поведінка, поведінка споживача.

Аналогічні висновки представлені в роботах М. Ситцевої, О. Рудені, В. Снігульської, Н. Шикирової та ін. Отже, ситуація із сучасною мультиплікаційною продукцією для дітей є невтішною. При цьому слід зазначити, що не всі сучасні мультфільми несуть негативний вплив на психіку дитини. Але для правильного відбору корисної мультиплікаційної продукції необхідно мати певні критерії, які дали б можливість глибокого психологічного аналізу мультфільму.

Отже, **мета нашого дослідження** – розробити програму психологічного аналізу мультиплікаційної продукції для дітей для прийняття наукового психологічно обґрунтованого висновку щодо корисності чи шкідливості цієї відеопродукції для психічного розвитку та формування особистості дитини.

Виклад основного матеріалу. Вплив телебачення на психіку людини є глобальним. Це пов'язано з тим, що при перегляді телепередач відбувається своєрідне психічне зараження певними станами, реагування на неусвідомлювані впливи (підкоркові стимули). Отже, крім усвідомлюваних методів впливу, яким є, наприклад, переконання, в телевізійній продукції широко використовуються і неусвідомлювані: від навіювання і зараження до прямого впливу на підсвідомість (метод 25-го кадру, психотронні впливи тощо) [2; 3; 4; 5; 9].

Як зазначалось вище, саме діти є найуразливішою категорією телеглядачів. Це пов'язано з тим, що є певні особливості дитячої психіки, які відрізняють її від дорослої і роблять її вразливішою і залежною від телевізійних впливів, а саме:

1) Відсутність або слабкість розрізнення реального та вигаданого світів, що веде до того, що те, що відбувається на екрані, сприймається як частина реальності.

2) Одним із провідних механізмів психічного розвитку та засвоєння соціального досвіду дитиною є наслідування. Перш за все, дитина наслідує значущих дорослих, пізніше ровесників і героїв улюблених мультфільмів і фільмів.

3) Несформована критичність мислення у дитячому віці, що веде до некритичного сприймання й автоматичного засвоєння інформації.

4) Одним із головних завдань розвитку дитини у соціумі є формування моделі світу, яка формується на основі всієї інформації з оточуючого середовища. Сьогодні екран телевізора дуже часто відіграє провідну роль у цьому процесі, зважаючи на час, який діти проводять перед ним, і гіпнотичну яскравість образів.

5) Завданням психічного розвитку дитини є не просто побудова моделі світу, а й пошук свого місця в ній. Цей процес відбувається за принципом приєднання до більшості. А та більшість, яку являє перед дитиною екран телевізора, далеко не завжди відповідає хоча б елементарним соціальним і психічним нормам.

Як свідчить велика кількість психологічних досліджень [1; 3; 10; 11], у тому числі й проведених нами, сучасні діти віком до 10 років досить значну кількість часу проводять перед екраном телевізора. Серед різних видів телепродукції у цій віковій категорії провідне місце займають мультфільми. І саме тут виникає «психологічний капкан», оскільки дорослі (батьки, вихователі, педагоги, а іноді й психологи), тобто ті, хто повинні контролювати якість і кількість споживаної дітьми телепродукції, у ставленні до мультфільмів виявляють високу лояльність, навіть не підозрюючи про шкідливість для дитячої психіки цього виду телепродукції. Тому, на нашу думку, виникає необхідність розробки такої програми психологічного аналізу мультиплікаційної продукції для дітей, яка б дала психологам, педагогам, батькам можливість самостійного аналізу мультфільмів із подальшим прийняттям наукового психологічно обґрунтованого висновку щодо корисності чи шкідливості цієї відеопродукції для психічного розвитку та формування особистості дитини.

Нами було розроблену *програму психологічного аналізу мультиплікаційної продукції для дітей*, в основі якої лежать такі *критерії*:

1. Зовнішнє оформлення мультфільму та його вплив на психіку дитини.

1.1. Кольорове оформлення.

Колір має здатність впливати на психоемоційний стан людини, викликаючи відповідно позитивні чи негативні емоції, певне збудження чи гальмування психічних функцій. У практичній психології, психотерапії відомий вплив кольору на психіку людини. Так, перевага темних кольорів може викликати негативний психічний стан, перевага світлих – позитивний, яскраві кольори (червоний, помаранчевий, жовтий тощо) здатні підбадьорювати людину впродовж певного періоду часу, але занадто яскраві або у разі тривалої дії можуть викликати перебудження психіки та роздратування.

Відповідно, аналізуючи мультиплікаційну продукцію, слід звернути увагу на такі особливості використання кольору, як:

- перевага світлих чи темних кольорів;
- кольори природні, приємні для тривалого сприймання чи занадто яскраві, неприродні.

1.2. Звукове оформлення.

Вплив на психіку людини через слухові аналізатори є широко дослідженим сучасною практичною психологією. Не заглиблюючись у теорію функціонування процесів відчуттів і сприймання, слід зазначити, що діапазон звукових подразників значно впливає на психоемоційний стан людини і здатний викликати досить широкий спектр емоцій – від найприємніших до вкрай негативних.

Аналізуючи сучасну мультиплікаційну продукцію, слід зазначити, що в більшості випадків аудіоряд переважано гучними, різкими, негативними емоційно забарвленими звуками. Маючи за мету привернути і постійно утримувати увагу дітей, вони водночас викликають у них психічну перевтому і, як наслідок, роздратування, гнів, агресію, апатію та інші негативні емоційні стани. Це підтверджують дані психологічних досліджень [1; 3; 6; 7; 8; 10; 11] і свідчення батьків.

Ще одним негативним аспектом впливу звукового оформлення є неадекватність його відеоряду. Так, відеоряд, який несе негативну інформацію для дитини (герої б'ються, сваряться, роблять підлі вчинки тощо), може супроводжуватися веселою музикою чи сміхом. Відповідно, така неадекватність відео- й аудіорядів викликає когнітивний дисонанс у дитини, що призводить до низки негативних наслідків: робить дитину більш навіюваною (зв'язок когнітивного дисонансу з навіюваністю неодноразово доводився психологічними дослідженнями), утруднює адекватне сприйняття вчинків героїв, деформує систему цінностей дити-

ни тощо. Тому, аналізуючи звукове оформлення мультфільмів, слід звернути увагу на такі параметри:

- звуки переважно природні чи занадто гучні;
- звукові переходи адекватні чи занадто різкі;
- аудіоряд викликає переважно позитивні чи негативні емоції;
- адекватність аудіо- та відеорядів.

1.3. Темп мультфільму.

Не треба проводити спеціальних психологічних досліджень, щоб довести, що темп сучасних мультфільмів (особливо закордонних їх варіантів) занадто швидкий для адекватного сприйняття. Відеосюжети, звуки з неймовірною швидкістю змінюють одне одного і не дають жодного шансу дитині (та і дорослому теж) повноцінно відслідкувати їх зміст і адекватно відреагувати. У нормі мультфільм, як і інші твори мистецтва, повинен викликати у дитини певні позитивні почуття і роздуми, чомусь учити, щось виховувати. Сучасні мультфільми навіть за своїм темпом (не говорючи вже про зміст) не дають дитині можливості зупинитись, проаналізувати, подумати. Вони задають свій неймовірно швидкий темп, який утримує дитину в постійній психічній напрузі. І, як наслідок, – психічна перевтома, апатія, роздратування, емоційне виснаження тощо.

Відповідно, аналізуючи мультфільм, слід обов'язково звернути увагу на його темп: наскільки він адекватний для сприйняття чи занадто швидкий.

1.4. Тло, на якому відбуваються основні події.

Сучасна психологія й психотерапія (зокрема гештальтпсихологія та гештальттерапія) мають значні теоретичні та практичні дослідження у сфері впливу тла на психічні стани і процеси людини. Тло досить часто не просто впливає, а і визначає сприймання людиною фігури (тобто основного об'єкта сприйняття) і, відповідно, здатне викликати певні психічні процеси і стани, впливати на процеси розуміння й інтерпретації інформації.

Аналізуючи сучасну мультиплікаційну продукцію, слід зазначити, що досить часто тлом для основних подій у ній виступають страшні для дитини, неприємні або такі, що викликають депресію, сум картини (всесвітні катастрофи із загибеллю всього живого, потойбічні світи із жахливими пейзажами тощо). Якщо таке тло постійно супроводжує перегляд мультфільму і стає постійним (ураховуючи багатосерійність сучасних мультфільмів), виникає загроза переходу таких негативних психоемоційних станів дитини у хронічні, а то й у хворобливі форми.

1.5. Зовнішність персонажів.

Типовою особливістю сучасних мультфільмів є неприємна зовнішність персонажів, у тому числі й головних героїв, яких дитина прагне наслідувати. Персонажі сучасних мультфільмів мають або непропорційну, або агресивну, або страшну, або потворну зовнішність. Таке враження, що антиестетичний образ стає ідеалом. Вплив таких образів на формування дитячої психіки неважко передбачити: від викривлення формування естетичної складової психіки дитини до появи у неї відповідних образу рис характеру.

Відповідно, аналізуючи сучасну мультиплікаційну продукцію, слід звернути увагу на зовнішність головних персонажів, а саме на такі її аспекти:

- приємна чи неприємна зовнішність;
- природна чи потворна;
- агресивна, хвороблива, страшна та інші негативні риси.

2. Психологічний аналіз головних героїв.

Як зазначалося вище, психологічною особливістю дитячого віку (особливо періодів немовляти, раннього та дошкільного) є велика роль наслідування у процесі психічного розвитку. Дитина прагне наслідувати всіх, кого вона сприймає як позитивних особистостей. Перш за все, це близькі дорослі: мама, тато, брати, сестри, дідуся, бабусі та ін. Їх дитина сприймає безумовно позитивно і, відповідно, також безумовно наслідує їхні риси характеру, цінності, манеру поведінки, мовлення, звички тощо.

Переглядаючи мультфільми, для дитини об'єктом для наслідування стають головні герої, яких вона в силу своїх вікових особливостей сприймає теж безумовно позитивно. Відповідно, риси характеру, манера поведінки, мовлення, цінності головних героїв активно наслідуються і засвоюються дитиною. Отже, дорослим, перш ніж дозволити дитині переглядати мультфільм, слід поставити собі запитання «Наскільки я б хотів(ла), щоб моя дитина засвоїла риси характеру, цінності, манеру поведінки, мовлення головного героя?». Розглянемо критерії, за якими можна проаналізувати головних персонажів мультфільму.

2.1. Риси характеру та провідні цінності головного героя.

Такий аналіз є необхідним, оскільки саме ці риси і цінності наслідуватиме дитина. Досить часто головні герої сучасних мультфільмів є агресивними, вкрай неслухняними, підлими, брехливими, грубими, лінивими, корисливими тощо. Можна заперечити, що і раніше у старих вітчизняних мультфільмах головні герої мали такі риси. Так, але цими рисами герої були наділені

з педагогічною метою, оскільки сюжет мультфільму підводив до яскравої демонстрації негативності цих рис, їхньої шкідливості як для самого героя, так і для оточуючих. І в кінці кінців, персонаж усвідомлював цю шкідливість і виправляв ці негативні риси або був покараний за них. У більшості сучасних мультфільмів такі негативні риси та цінності взагалі не трактуються як негативні, а іноді навпаки – демонструються як позитивні, чи корисні, чи смішні тощо, що деформує характер і ціннісні орієнтації маленького глядача.

2.2. Однозначність чи амбівалентність образу головного героя.

З одного боку, як зазначалося вище, образ головного героя є об'єктом для наслідування дитини. З іншого боку, психологічною особливістю дитячого віку (особливо раннього та дошкільного його періодів) є те, що дитина ще не здатна критично сприймати й обробляти інформацію, оскільки така властивість, як критичність мислення, ще не сформована. Дитина ще не в змозі робити глибокий критичний аналіз головного героя, і, сприйнявши його одного разу як позитивний, таке сприйняття розповсюджується на весь час його сприйняття, на всі його риси характеру, цінності, вчинки тощо. Відповідно, щоб образ головного героя мав позитивний вплив на психіку дитини, цей образ повинен бути однозначно позитивним – у всіх його проявах, рисах, дрібницях. Про що нам і свідчать народна мудрість у вигляді казок, класична дитяча література, де спостерігається чіткий розподіл добра і зла.

Сучасна мультиплікаційна продукція для дітей усе більше наповнюється амбівалентними образами головних героїв, тобто такими, у яких добро і зло є змішаними. Унаслідок вікових особливостей дитина ще не здатна розрізнити добро і зло в головному героєві, і, сприймаючи його як позитивного, не задумуючись наслідуватиме і негативні його риси. Тому, аналізуючи образ головного героя, слід обов'язково звернути увагу на його однозначну позитивність чи амбівалентність.

2.3. Наявність «прихованих» головних героїв.

Деякі сучасні мультфільми мають так звані «приховані» головних героїв, які не одразу виділяються як головні критично налаштованим дорослим, але одразу підсвідомо сприймаються як головні дитиною. Прикладом може бути мультфільм «Альоша Попович і Змій Горинич», де офіційно головним героєм заявлено Альошу Поповича. Аналізуючи цей образ, навіть досить критичному дорослому важко знайти в ньому якісь негативні

риси – образ цілком позитивний, крім одного: якийсь він дуже психологічно блідий, млявий, неяскравий і не викликає жодного бажання його наслідувати. Але на його тлі яскраво виділяється інший образ – психологічно насичений, ефектний, активний і такий, що викликає бажання наслідувати. Це образ коня. Він і є прихованим головним героєм. Але образ цей, на жаль, украй негативний: егоїстичний, нахабний, грубий, не поважаючий старших тощо. Але саме він, як підтверджує і спостереження за дітьми, стає зразком для наслідування. Тому, аналізуючи сучасні мультфільми, слід обов'язково звернути увагу на наявність «прихованих» головних героїв і проаналізувати ті риси особистості та цінності, які вони транслюють.

3. Аналіз провідних цінностей, які транслює мультфільм.

Для дитини мультфільм, як і будь-які інші джерела інформації, є джерелом пізнання оточуючого світу, в якому дитині необхідно навчитись жити. Як зазначають спеціалісти в галузі дитячої психології, головне завдання життя дитини приблизно до 7 років – сформувати базове уявлення про світ і своє місце в ньому, тобто сформувати «модель світу». Ця модель світу включає в себе базові уявлення про основні аспекти життя людини: модель сімейних стосунків на рівнях «чоловік – дружина», «батьки – діти», «батьки – діти – прабатьки (дідусі та бабусі)», модель взаємостосунків між статями, модель широких соціальних стосунків (ставлення до інших людей), моделі ставлення до природи, до світу речей, до матеріальних і духовних цінностей, до праці, мистецтва тощо. В основі цих моделей лежать провідні життєві цінності, які транслюються різними джерелами інформації, серед яких у сучасних дітей одне з провідних місць, на жаль, займає різноманітна відеопродукція, перш за все мультиплікаційна. Ще одним аспектом формування у дитини «моделі світу» є формування загального сприйняття й інтерпретації світу як «позитивного» чи «негативного», «дружелюбного» чи «ворожого» до дитини. Зважаючи на вищесказане, значна увага у психологічному аналізі сучасної мультиплікаційної продукції для дітей повинна належати саме аналізу тих цінностей і, відповідно, тієї моделі світу, які транслюються через мультфільм.

3.1. Загальне зображення й інтерпретація у мультфільмі світу як «позитивного» чи «негативного», «дружелюбного» чи «ворожого» до дитини.

Домінуючою рисою сучасної мультиплікаційної продукції для дітей є зображення світу загалом як негативного, небезпеч-

ного, ворожого. Оскільки, як зазначалося вище, у внутрішньому світі дитини відбувається активна побудова моделі світу, формується загальне його сприйняття та ставлення до нього і життя загалом, перенасичення світу такими негативними образами є досить небезпечним для психіки дитини. Дитячі психологи, психотерапевти [1; 3; 6; 7; 10; 11] констатують значне зростання у сучасних дітей, особливо дошкільного та молодшого шкільного віку, різних фобій, неврозів, депресій тощо. Отже, аналізуючи сучасну мультиплікаційну продукцію, слід обов'язково звернути увагу на те, наскільки оптимістичним чи песимістичним є зображення у ній світу і життя загалом, якою зображена перспектива цього життя.

3.2. Модель сімейних стосунків та образів батьків, яка транслюється через мультфільм.

Аналізуючи сучасні мультфільми, слід обов'язково звернути увагу на модель сімейних стосунків, яка транслюється на таких основних рівнях: «чоловік – дружина», «батьки – діти», «батьки – діти – прабатьки (дідусі та бабусі)». Адже ця модель впливає на формування моделі реальних сімейних стосунків дитини. Тобто, як дитина в майбутньому поводитиме себе у ролі чоловіка чи дружини, батька чи матері, як зараз вона ставитиметься до власних батьків, до прабатьків значною мірою залежить від того, яка модель цих стосунків задається через мультфільми. На жаль, переважна більшість сучасних мультфільмів задає негативну модель сімейних стосунків. Так, на рівні «чоловік – дружина» у взаємостосунках подружжя часто демонструються такі негативні риси, як неповага, агресивність, приниження гідності одне одного, відсутність любові, навіть подружжя невірність (анонс до мультфільму «Сімпсони»: «У наступній серії тато Сімпсон знаходить собі нову коханку»). Модель взаємостосунків «батьки – діти» теж подається переважно у негативному руслі. Батьки досить часто зображуються несправедливими, «нерозуміючими», індиферентними щодо своїх дітей, «недалекими» тощо. Відповідно, і діти у мультфільмах поводять себе щодо батьків негативно: з неповагою, агресивно, з демонстративною неслухняністю тощо. І таке ставлення до батьків не засуджується, а навпаки – ще й підкріплюється прямо чи опосередковано (через сміх, гумор, відсутність покарання чи засудження такого ставлення тощо). Модель взаємостосунків на рівні «діти – батьки – прабатьки» досить часто схожа на вищеописані. Крім того, транслюється ще й відсутність турботи і співчуття до старості.

Отже, аналізуючи моделі сімейних стосунків, які транслюються через сучасні мультфільми, слід звернути увагу на такі їхні аспекти:

- любов – нелюбов між членами сім'ї;
- повага – неповага один до одного та молодших до старших;
- взаємодія і взаємодопомога між членами сім'ї чи ізоляція і відчуження;
- слухняність чи неслухняність дітей у якості норми;
- інші особливості сімейних взаємовідносин.

Суттєвим аспектом аналізу мультиплікаційної продукції для дітей є аналіз образів головних для дитини членів сім'ї – матері й батька, а також прабатьків. Які ж образи батьків і прабатьків транслюють сучасні мультфільми? На жаль, у переважній більшості батьки наділені не найкращими людськими рисами: вони злі й агресивні щодо дітей, неухважні та індиферентні щодо їхнього життя, часто нерозумні й «недалекі», а то й просто «тупі». Матері досить часто зображуються егоїстичними, такими, що дбають про власне життя, а дитина сприймається ними як «неприємна завада». У якості ідеалу матері дитині часто пропонуються не жіночність і самовіддана любов, а змужнілість і егоїзм. Так само зображується і батько, але замість мужності його, навпаки, наділяють жіночністю, чи демонструють патологічний варіант мужності у формі крайньої агресивності, жорстокості й грубості. Постійне сприймання таких образів формує у дітей викривлене уявлення про провідні образи їхнього життя – батька і матір, і може призвести до неадекватного формування власного образу майбутнього(-ої) чоловіка / дружини та батька / матері, які дитина, за даними наукових психологічних досліджень, засвоює на підсвідомому рівні до 8–9 років.

Отже, аналізуючи образи батьків і прабатьків, які транслюються через сучасні мультфільми, слід звернути увагу на такі їхні аспекти:

- любов і турбота батьків про дітей чи індиферентність та егоїзм («у кожного своє життя»);
- адекватні жіночність матері й мужність батька, чи навпаки;
- риси, якими наділені батьки, їх позитивний чи негативний характер.

3.3. Модель взаємостосунків між статями та її вплив на формування статевої ідентичності дитини.

Уявлення про приналежність до певної статі, формування статевої ідентичності починається ще в ранньому віці. Відповід-

но, ті образи чоловіка і жінки та стосунків між ними, які зображено у мультфільмах, значно впливають на формування уявлень про стать у дитини, статевих стереотипів і, відповідно, статевої ідентичності. На жаль, більшість сучасних мультфільмів транслюють або потворне уявлення про стать, або демонструють абсолютну її відсутність перш за все на психологічному рівні. Героїні-жінки демонструють край маскулінну поведінку, демонструючи агресію, використовуючи грубу фізичну силу, брутальність тощо, чим на психологічному рівні абсолютно не відрізняються від чоловіків. При цьому практично в усіх сучасних мультфільмах головною гідністю жінки є її зовнішня краса (яка, до речі, досить часто відрізняється недитячою відвертістю і демонстративністю, а також перебільшеним підкресленням фізичних статевих ознак). При цьому на внутрішню красу або взагалі не звертається увага, або нерідко зовнішня краса є виправдовуваним чинником для внутрішньої потворності жінки. Щодо чоловіків, то їх зображено переважно у двох протилежних аспектах: або достатньо фемінними з відповідними рисами особистості й вчинками (невпевненість, боягузтво, безвідповідальність тощо), або акцентується маскулінними з відповідною позамежевою жорстокістю, агресивністю, брутальністю, які супроводжуються постійним невмотивованим руйнуванням усього живого і неживого. Очевидно, що такі образи чоловіків і жінок не сприяють формуванню адекватної, здорової статевої ідентичності у дитини. Тому, аналізуючи образи чоловіка і жінки, які транслюються через мультфільми, слід звернути увагу на такі їх аспекти:

- адекватні статі жіночність / мужність у героїв чи патологічно викривлені й неадекватні їх прояви;
- акцент на зовнішній чи внутрішній красі героїв (особливо жіночої статі);
- інші особливості образів чоловіка і жінки.

Не меншої уваги заслуговують і ті взаємостосунки між статями, які демонструються у сучасних мультфільмах. Адже будуючи свої власні стосунки з протилежною статтю в теперішньому і майбутньому, дитина орієнтуватиметься і на ті зразки, які вона отримала з мультфільмів. Аналіз сучасних мультфільмів свідчить про те, що переважна їх більшість транслює негативні моделі взаємостосунків між статями. Замість високого і самовідданого кохання демонструється корисливий розрахунок або егоїстичний індивідуалізм. В основі кохання героїв нерідко лежить не внутрішня краса людини, а її зовнішні риси (переважно

зовнішня краса у жінок і фізична сила у чоловіків). Досить часто демонструється нешанобливе і грубе ставлення до жінки, яку можна штовхнути, схопити будь-як і навіть ударити (і це не дивно, адже жінки в цих мультфільмах роблять те саме). Нерідко демонструється легковажне чи глузливе ставлення до високого кохання і вірності героїв. Тому не дивно, що саме такі взаємостосунки між статями ми все частіше спостерігаємо серед сучасних дітей і молоді. Відповідно, аналізуючи моделі взаємостосунків між статями, які транслюють мультфільми, слід звернути увагу на такі аспекти:

- повага, шанобливість чи неповага і брутальність у взаємостосунках між статями й у ставленні чоловіків до жінок;
- самовіддана любов чи корисливий розрахунок або егоїстичний індивідуалізм в основі кохання і створення сім'ї;
- акцент на зовнішній чи внутрішній красі героїв при побудові взаємостосунків;
- демонстрація високого кохання і вірності у якості норми взаємостосунків між статями чи легковажне ставлення до них;
- інші аспекти взаємостосунків між статями.

3.4. Модель ставлення до інших людей.

Модель ставлення до інших людей формується у дитини на зразок попередньо описаних моделей, тобто на основі спостереження за цим аспектом людського життя на прикладі власної родини, вузького і широкого соціального оточення, зразків літератури і відеопродукції. При цьому слід зазначити, що в основі формування стосунків з іншими людьми лежать моральні почуття і норми, і саме дошкільний вік, про щодо свідчить вікова психологія, є сенситивним для формування цих почуттів і норм. Тому вкрай важливо, які моральні почуття і норми формуються через мультфільм.

Нам здається важливим проаналізувати такі аспекти взаємостосунків з іншими людьми, як ставлення до друзів і до дружби загалом і ставлення до людей узагалі. І тут, на жаль, нерідко сучасні мультфільми транслюють негативні моделі. Часто у ставленні до друзів і до інших людей демонструється замість альтруїзму – егоїзм, замість колективізму – крайній індивідуалізм, замість взаємодопомоги – піклування лише про власне благополуччя. Такі високоморальні людські чесноти, як чесність, співчуття, безкорисливість висміюються, а замість них пропонуються у якості «зручної» норми брехливість, душевна черствість, корисливість тощо. При цьому такі негативні риси науково грамотно

підкріплюються і винагороджуються, а справді високоморальні людські чесноти висміюються або демонструється їхня некорисність і навіть шкідливість для «комфортного і зручного життя». Не дивно, що саме таку модель соціальних взаєностосунків ми сьогодні досить часто спостерігаємо і серед дітей, і серед дорослих.

Тому, аналізуючи модель ставлення до друзів і до інших людей, яка транслюється дитині через мультфільм, слід проаналізувати її за такими рисами:

- егоїзм чи альтруїзм;
- колективізм чи індивідуалізм;
- взаємодопомога чи піклування лише про власне благополуччя;
- безкорисливість чи корисливість;
- чесність чи брехливість;
- співчуття до інших чи душевна черствість;
- вірність у дружбі чи зрада;
- інші риси взаєностосунків із друзями та іншими людьми.

3.5. Ставлення до духовних і матеріальних цінностей.

Деякі сучасні мультфільми в якості домінант життєвих цінностей виокремлюють матеріальні цінності, які кладуться в основу взаєностосунків між людьми, а іноді стають основною життєвою ціллю героїв. При цьому духовні й душевні людські цінності або взагалі не знаходять свого відображення у мультфільмі, або зображуються спотворено. Зрозуміло, що такий гіперболізований акцент на матеріальному деформує систему цінностей дитини, яка тільки формується.

3.6. Ставлення до природи.

Деякі сучасні мультфільми демонструють юним глядачам утилітарне, споживацьке, безжалісне, а то і руйнівне ставлення до природи й усього живого. Оскільки це роблять головні герої, ставлення до яких у дитини безумовно позитивне (про що ми говорили вище), то таке ставлення до природи переймається дитиною як нормальне і правильне. Іноді через мультфільм транслюється амбівалентне ставлення до природи живої і неживої, коли герой в одних ситуаціях демонструє жалість і милування природою, а в інших – нещадно її нищить (наприклад, Феона у мультфільмі «Шрек»). Тому, аналізуючи мультфільм, слід звернути увагу на те, яке ставлення до живої і неживої природи він транслює дитині.

3.7. Ставлення до праці.

Деякі мультфільми демонструють негативне ставлення до праці, це може відбуватись як прямо, так і опосередковано. Головні герої можуть лінуватися, здобувати собі матеріальні блага будь-якими іншими способами (іноді й нечесними, а то і злочинними), тільки не чесною працею. Можуть насміхатися над тими, хто чесно працює і виставляти їх «дурнями», демонструючи при цьому, як можна легко, без праці здобути «легкий хліб». Зрозуміло, що такий приклад головного героя, якого дитина прагне наслідувати, не сприяє її позитивному розвитку як особистості.

4. Загальний емоційний стан, який викликає мультфільм.

Аналізуючи мультиплікаційну продукцію з чуттєво-емоційної точки зору, слід звернути увагу на такі аспекти:

– який загальний емоційний стан викликає мультфільм: позитивний чи негативний, чи не стає дитина після перегляду мультфільму занадто розгальмованою чи навпаки – пасивною, чи агресивною, чи капризною, чи нервово збудженою;

– чи не викликає мультфільм позамежових страхів у дитини, які можуть перейти у фобії. Про це може свідчити неспокійний сон, поява страху темряви, страху залишатися наодинці, поява різних невротичних проявів (нервовий тік, гризіння нігтів, енурез тощо);

– чи формує мультфільм здорове почуття гумору в дитини. Сучасні психологи помічають значне зниження здорового почуття гумору в сучасних дітей (заради справедливості зазначимо, що й у дорослих теж). Сміх викликають або абсолютно примітивні речі – хтось упав, ударився, спіткнувся тощо, або явно жорстокі – когось ударили, штовхнули, або навіть підлі – персонажі роблять серйозні пакості одне одному і це супроводжується веселим сміхом. Саме такий примітивний і жорстокий гумор досить часто транслюється сучасними мультфільмами;

– які почуття викликає і формує мультфільм загалом: моральні, естетичні, інтелектуальні, соціальні.

5. Вплив мультфільмів на розвиток інтелектуальної сфери дитини.

Деякі мультфільми не відповідають віковим особливостям розвитку пізнавальної сфери дітей, досить суттєво занижуючи цей рівень. Таке заниження проявляється у формі досить збідненого словникового запасу персонажів (наприклад, «Маша і Ведмідь», «Свинка Пеппі»), що не тільки не розвиває, а і гальмує мовленнєвий розвиток дітей, особливо зважаючи на те, що період раннього дитинства є сенситивним для розвитку мовлен-

ня. Також велика кількість сучасних мультфільмів демонструють інтелектуально примітивні сюжети. Тому в процесі аналізу мультфільмів слід звернути увагу, наскільки вони стимулюють чи гальмують інтелектуальний розвиток дитини.

6. Загальний психологічний висновок про мультфільм.

Аналізуючи все вищесказане, слід зробити загальний психологічний висновок про те, як мультфільм загалом впливає на психічний розвиток дитини, формування її особистості, базових життєвих цінностей.

7. Загальний педагогічний висновок про мультфільм.

Зважаючи на те, що дитина будь-яку інформацію сприймає як матеріал для «навчання», слід зробити загальний педагогічний висновок про мультфільм, в основі якого лежить питання «Чому мультфільм навчає дитину?».

8. Загальна психолого-педагогічна оцінка мультфільму, яку ми пропонуємо провести на основі зробленого аналізу за такими параметрами:

– корисність – шкідливість для психічного розвитку дитини та формування її особистості;

– рекомендувати – не рекомендувати до перегляду – рекомендувати з певними обмеженнями чи умовами (визначити ці обмеження й умови в кожному конкретному випадку).

Висновки. Узагальнюючи все вищевикладене, можна зробити висновок, що вплив сучасної мультиплікаційної продукції на психічний розвиток і формування особистості дітей є досить неоднозначним, а часто і негативним.

Перспектива подальших досліджень цієї проблеми. Відповідно, запропонована нами програма аналізу мультиплікаційної продукції дає можливість батькам, вихователям, педагогам і психологам підійти більш критично до аналізу цієї продукції і, використовуючи запропоновані критерії аналізу, дати науково-психологічне обґрунтування вибору чи відмови від тієї чи іншої мультпродукції для дитячого перегляду. Адже для дитини перегляд мультфільму – це не просто розвага, це – школа життя.

Список використаних джерел

1. Абраменкова В. В. Дети и телевизионный экран / В. В. Абраменкова, А. Л. Богатырева // Воспитание школьников. – 2006. – № 6. – С. 28–31.
2. Богомолова Н. Н. Социальная психология печати, радио, телевидения / Н. Н. Богомолова. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 127 с.

3. Допира А. И. Воздействие экранного насилия на подрастающее поколение: история социально-психологических последствий / А. И. Допира // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – № 8. – С. 7–9.
4. Кара-Мурза С. Г. Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. – М. : Эксмо, 2005. – 832 с.
5. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб. : Питер, 2002. – 752 с.
6. Маркова Н. Е. Культуринтервенция / Н. Е. Маркова. – М. : Квадрат-С, 2001. – 90 с.
7. Медведева И. Я. «Кто соблазнит малых сих...»: СМИ против детей / И. Я. Медведева, Т. Л. Шишова. – М. : Изд-во «Христианская жизнь», 2006. – 320 с.
8. Руденя О. М. Мультифільми і діти / О. М. Руденя // Соціальний педагог. – 2011. – № 1 (49). – С. 46–49.
9. Силин А. О. Телевидение без берегов: Влияние телевидения на личность человека / А. О. Силин // Новый мир. – 1996. – № 1. – С. 227–232.
10. Снігульська В. О. Телебачення: інформаційний помічник чи джерело агресії? / В. О. Снігульська // Психолог. – 2007. – № 40 (280). – С. 6–7.
11. Шикирова Н. С. ЗМІ як джерело негативних емоційних станів дитини / Н. С. Шикирова // Психолог. – 2006. – № 2–3. – С. 45–46.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Abramenkova V. V. Deti i televizionnyj jekran / V. V. Abramenkova, A. L. Bogatyreva // Vospitanie shkol'nikov. – 2006. – № 6. – S. 28–31.
2. Bogomolova N. N. Social'naja psihologija pečati, radio, televidenija / N. N. Bogomolova. – M. : Izd-vo MGU, 1991. – 127 s.
3. Dopira A. I. Vozdejstvie ekrannogo nasilija na podrastajushhee pokolenie: istorija social'no-psihologicheskikh posledstvij / A. I. Dopira // Praktichna psihologija ta social'na robota. – 2000. – № 8. – S. 7–9.
4. Kara-Murza S. G. Manipuljacija soznaniem / S. G. Kara-Murza. – M. : Jeksmo, 2005. – 832 s.
5. Majers D. Social'naja psihologija / D. Majers. – SPb. : Piter, 2002. – 752 s.
6. Markova N. E. Kul'turintervencija / N. E. Markova. – M. : Kvadrat-S, 2001. – 90 c.

7. Medvedeva I. Ja. «Kto soblaznit malyh sih...»: SMI protiv de-
tey / I. Ja. Medvedeva, T. L. Shishova. – M. : Izd-vo «Hristians-
kaja zhizn'», 2006. – 320 s.
8. Rudenja O. M. Mul'tfil'my i dity / O. M. Rudenja // Social'nyj
pedagog. – 2011. – № 1 (49). – S. 46–49.
9. Silin A. O. Televidenie bez beregov: Vlijanie televidenija na
lichnost' cheloveka / A. O. Silin // Novyj mir. – 1996. – № 1. –
S. 227–232.
10. Snigul's'ka V.O. Telebachennja: informacijnyj pomichnyk chy
dzherelo agresii'? / V. O. Snigul's'ka // Psycholog. – 2007. –
№ 40 (280). – S. 6–7.
11. Shykyrova N. S. ZMI jak dzherelo negatyvnyh emocijnyh stan-
niv dytyny / N. S. Shykyrova // Psycholog. – 2006. – № 2–3. –
S. 45–46.

Received February 26, 2018

Revised March 20, 2018

Accepted April 17, 2018

УДК 159.922

DOI10.32626/2227-6246.2018-41.205-217

H. I. Musiaka

natamail0870@gmail.com

Розвиток творчого мислення як особистісної детермінанти навчальних досягнень молодших школярів

Musiaka N. I. Development of creative thinking as a personal determinant of primary schoolchildren's educational achievements / N. I. Musiaka // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohienko University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufriieva. – Issue 41. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2018. – P. 205–217.

N. I. Musiaka. Development of creative thinking as a personal determinant of primary schoolchildren's educational achievements. The article presents the results of a longitudinal experimental study of creative thinking as a personal determinant of primary schoolchildren's educational achievements. The experimental study has determined existence of micro-genetic tendencies in the architectonics of original creative thinking